

Sondažna arheološka istraživanja oko Kule Zrinski i Dvora Patačić u središnjem gradskom parku u Vrbovcu 2017. godine

---

Tkalčec, Tatjana

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2018, XIV, 92 - 109**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:378921>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-08**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales

Instituti

Archaeologici

XIV - 2018

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Editor's office address

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
http://www.iarh.hr

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Marko Dizdar

Izvršna urednica/Desk editor

Katarina Botić

Tehnička urednica/Technical editor

Katarina Botić

Uredništvo/Editorial board

Katarina Botić, Ana Konestra, Andreja Kudelić, Asja Tonc, Marina Ugarković

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Minchreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Lektura/Language editor

Renata Draženović (hrvatski jezik/Croatian)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Katarina Botić

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institute of archaeology, Zagreb 2018.

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indeks/
Annales Instituti Archaeologici are included in the index:
Clarivate Analytics services - Emerging Sources Citation Index

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom /
This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 9**   **Siniša Krznar**
Andrea Rimpf
- Rezultati istraživanja lokaliteta Ilok – Krstbajer
- 13**   **Anita Rapan-Papeša**
Andrea Rimpf
Marko Dizdar
- Rezultati zaštitnih istraživanja kasnoavarskog groblja Šarengrad – Klopare 2017. godine
- 20**   **Marko Dizdar**
- Rezultati istraživanja nalazišta Sotin – Zmajevac u Hrvatskome Podunavlju
- 28**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Gorana Kušić
- Sotin – Srednje polje – Istraživanje višeslojnoga nalazišta u Podunavlju 2017.
- 34**   **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar
- Preliminarni rezultati arheološkoga istraživanja u Batini 2017. godine
- 40**   **Katarina Botić**
Kornelija Minichreiter
- Slavonski Brod – Galovo, arheološka istraživanja 2017.
- 46**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Marija Mihaljević
- Dolina – Glavičice – Istraživanje groblja pod tumulima s kraja kasnoga brončanog doba
- 51**   **Saša Kovačević**
- Arheološka istraživanja lokaliteta Nova Bukovica – Sjenjak tijekom 2017.
- 54**   **Juraj Belaj**
- Prva arheološka istraživanja lokaliteta Stari grad u Pakracu godine 2017.

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 9**   **Siniša Krznar**
Andrea Rimpf
- Research results from Ilok – Krstbajer site*
- 13**   **Anita Rapan-Papeša**
Andrea Rimpf
Marko Dizdar
- Results of the rescue excavation on the Late Avar cemetery on the site Šarengrad – Klopare in 2017*
- 20**   **Marko Dizdar**
- Research results of the Sotin – Zmajevac Site in the Croatian Danube Region*
- 28**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Gorana Kušić
- Sotin – Srednje polje – Research of multilayer site in the Danube Region in 2017*
- 34**   **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar
- Preliminary results of archaeological research in Batina in 2017*
- 40**   **Katarina Botić**
Kornelija Minichreiter
- Slavonski Brod – Galovo, archaeological research in 2017*
- 46**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Marija Mihaljević
- Dolina – Glavičice – Research of the tumulus cemetery from the end of the Late Bronze Age*
- 51**   **Saša Kovačević**
- Archaeological research of Nova Bukovica – Sjenjak site during 2017*
- 54**   **Juraj Belaj**
- First archaeological excavations of the Stari Grad site in Pakrac in 2017*

61 Marko Dizdar Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2017. godini	61 Marko Dizdar <i>Research results of the La Tène culture cemetery at Zvonimirovo – Veliko polje in 2017</i>
65 Tajana Sekelj Ivančan Nastavak istraživanja talioničke radionice i naselja na lokalitetu Hlebine – Velike Hlebine	65 Tajana Sekelj Ivančan <i>Continuation of excavation at the smelting workshop and settlement at the site of Hlebine – Velike Hlebine</i>
72 Saša Kovačević Arheološko istraživanje prapovijesnog lokaliteta Jalžabet – Bistričak u 2017. godini i Kamp Hrvatska projekta „Iron-Age-Danube“ INTERREG DTP	72 Saša Kovačević <i>Archaeological research of prehistoric Jalžabet – Bistričak site in 2017 and Camp Croatia of the project “Iron-Age-Danube” INTERREG DTP</i>
76 Saša Kovačević Arheološka istraživanja prapovijesnog lokaliteta Jalžabet – Carev jarek, sezona 2017.	76 Saša Kovačević <i>Archaeological research of prehistoric site Jalžabet – Carev jarek, season 2017</i>
80 Branko Mušič Tatjana Tkalčec Barbara Horn Igor Medarić Petra Basar Geofizička istraživanja na arheološkome nalazištu Osijek Vojakovački – Mihalj u 2017. godini	80 Branko Mušič Tatjana Tkalčec Barbara Horn Igor Medarić Petra Basar <i>Geophysical research at Osijek Vojakovački – Mihalj site in 2017</i>
88 Tatjana Tkalčec Nastavak arheološko-konzervatorskih radova na kuli burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2017. godine	88 Tatjana Tkalčec <i>Continuation of archaeological and conservation works on the keep of the Vrbovec Castle in Klenovec Humski in 2017</i>
92 Tatjana Tkalčec Sondažna arheološka istraživanja oko Kule Zrinski i Dvora Patačić u središnjem gradskom parku u Vrbovcu 2017. godine	92 Tatjana Tkalčec <i>Probe archaeological excavations around the Zrinski Tower and Patačić Palace in the central town park in Vrbovec in 2017</i>
110 Juraj Belaj Sebastijan Stingl Arheološka istraživanja crkve Sv. Martina u Prozorju 2017. godine	110 Juraj Belaj Sebastijan Stingl <i>Archaeological research of the St. Martin's Church in Prozorje in 2017</i>
115 Ana Konestra Enrico Cirelli Bartul Šiljeg Gaetano Benčić Istraživanje bedema, crkvenoga sklopa i kasnoantičkih pregradnji na lokalitetu Stancija Blek (Tar) u 2017. godini	115 Ana Konestra Enrico Cirelli Bartul Šiljeg Gaetano Benčić <i>Research of the fortifications, church complex and Late Antique re-adaptations on the Stancija Blek (Tar) site in 2017</i>

121 Ana Konestra
Fabian Welc
Anita Dugonjić
Paula Androić Gračanin
Nera Šegvić
Kamil Rabięga

Terenski pregledi, geofizička i sondažna istraživanja projekta „Arheološka topografija otoka Raba“ u 2017. godini

121 Ana Konestra
Fabian Welc
Anita Dugonjić
Paula Androić Gračanin
Nera Šegvić
Kamil Rabięga

Field reconnaissance, geophysical survey and trial excavations within the project “Archaeological topography of the island of Rab” in 2017

127 Kristina Jelinčić Vučković
Emmanuel Botte

Arheološko istraživanje na lokalitetu Novo Selo Bunje na otoku Braču, 2017. godine

127 Kristina Jelinčić Vučković
Emmanuel Botte

Archaeological excavation on the Novo Selo Bunje site on the island of Brač, 2017

136 Marina Ugarković
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić

Arheološka istraživanja rimske vile u uvali Soline na otoku Sveti Klement (Pakleni otoci, Hvar), lipanj 2017. godine

136 Marina Ugarković
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić

Archaeological research of a Roman villa in Soline Bay on the island of St. Clement (Pakleni Islands, Hvar) in June 2017

Terenski pregledi

142 Ivan Valent
Siniša Krznar
Tatjana Tkalčec
Tajana Sekelj Ivančan

Terenski pregled koprivničke i đurđevačke Podravine

142 Ivan Valent
Siniša Krznar
Tatjana Tkalčec
Tajana Sekelj Ivančan

Field survey of the Koprivnica and Đurđevac part of the River Drava Basin

148 Ana Konestra
Vedrana Glavaš
Asja Tonc
Paula Androić Gračanin
Nera Šegvić

Kulturni krajolik Velebita – Terenski pregledi na području Podvelebitskoga primorja u 2017. godini

148 Ana Konestra
Vedrana Glavaš
Asja Tonc
Paula Androić Gračanin
Nera Šegvić

Cultural landscape of the Velebit – Field surveys of the Sub-Velebit coast in 2017

Eksperimentalna arheologija

154 Tajana Sekelj Ivančan

Eksperimentalno taljenje željezne rude i razgradnja korištene talioničke peći

Experimental Archaeology

154 Tajana Sekelj Ivančan

Experimental smelting of iron ore and dismantling of the utilized smelting furnace

Ostala znanstvena djelatnost Instituta za arheologiju

162-173

Additional scientific activity of the Institute

162-173

Arheološka istraživanja

Archaeological Excavations

1. Ilok – Krstbajer
2. Šarengrad – Klopare
3. Sotin – Zmajevac
4. Sotin – Srednje polje
5. Batina – Sredno
6. Slavonski Brod – Galovo
7. Dolina – Glavičice
8. Nova Bukovica – Sjenjak
9. Pakrac – Stari grad
10. Zvonimirovo – Veliko polje
11. Hlebine – Velike Hlebine
12. Jalžabet – Bistričak
13. Jalžabet – Carev jarek
14. Osijek Vojakovački – Mihalj
15. Klenovec Humski – Plemićki grad Vrbovec
16. Vrbovec – središnji gradski park (Dvor Patačić i Kula Zrinski)
17. Prozorje – crkva sv. Martina
18. Tar – Stancija Blek
19. Rab – Lopar
20. Brač – Novo selo Bunje
21. Sveti Klement – Soline

Sondažna arheološka istraživanja oko Kule Zrinski i Dvora Patačić u središnjem gradskom parku u Vrbovcu 2017. godine

Probe archaeological excavations around the Zrinski Tower and Patačić Palace in the central town park in Vrbovec in 2017

Tatjana Tkalčec

Primljeno/Received: 10. 04. 2018.
Prihvaćeno/Accepted: 20. 04. 2018.

Sondažna arheološka istraživanja provedena su oko Dvora Patačić i tzv. Kule Zrinskih u Vrbovcu radi uvida u stanje i strukturu temelja objekata, utvrđivanja arheoloških slojeva i struktura. Dodatni cilj otvorenih sondi oko Kule Zrinskih bio je pokušati definirati tragove i dispoziciju kaštela Patačićevih, od kojega je danas jedini nadzemni trag upravo navedena kula, te ispitati eventualni kontinuitet slojevitosti ovog platoa u kasnom srednjem vijeku. Pronađeni su ostaci plitko temeljenih struktura zidanih od opeke ili kamena i opeke, a preliminarno možemo zaključiti da je riječ o više faza graditeljskih aktivnosti kroz novovjekovno razdoblje.

Ključne riječi: arheološko istraživanje, novi vijek, Aleksandar Patačić, Kula Zrinski, Dvor Patačić, Grad Vrbovec, sjeverozapadna Hrvatska

Key words: archaeological excavation, modern period, Aleksandar Patačić, Zrinski Tower, Patačić Palace, town of Vrbovec, northwestern Croatia

UVOD

Institut za arheologiju je tijekom dva radna dana, 25. i 26. studenoga 2017. godine, proveo sondažna arheološka istraživanja oko tzv. Kule Zrinskih¹ i Dvora Patačić u središnjem gradskome parku u Vrbovcu. Angažman Instituta temeljen je na poticaju kulturno-obrazovne ustanove Pučkog otvorenog učilišta u Vrbovcu i njezine ravnateljice Sanje Prijatelj, prof., koja je pokazala poseban interes da se upotpune dosad malobrojne arheološke spoznaje o vrbovečkome kraju čiji bi ishod bili razni oblici prezentiranja i publiciranja rezultata znanstvenoj i široj javnosti. Tako se tijekom 2012. i 2013. godine odvijala uspješna suradnja između Instituta za arheologiju i POU Vrbovec koja je rezultirala i muzejskom izložbom „Kasno-srednjovjekovno nalazište Buzadovec – Vojvodice“, danas dijelom stalnog postava Muzejske zbirke u Dvoru Patačić (Tkalčec 2013; Tkalčec, Sekelj Ivančan 2013). Suradnja između dviju institucija formalizirana je 2014. godine te je provedeno i rekognosciranje raznih položaja šire okoline Grada Vrbovca (Tkalčec 2015). Na osnovi tog sporazuma o suradnji odvijalo se i ovogodišnje arheološko

sondažno istraživanje u vrbovečkome gradskom parku.²

Cilj radova bio je otvoriti sonde na ključnim mjestima uz temelje navedenih objekata kako bi se ispitala dubina temelja i obavila geomehanička ispitivanja. Geomehanička ispitivanja obavio je u arheološki otvorenim sondama dipl. ing. građ. Vladimir Šilhard, nakon okončanih arheoloških radova. Poziciju sondi predložila je Ksenija Petrić iz nadležnog Konzervatorskog odjela u Zagrebu, s kojom su, pri njezinome obilasku terenskih radova, dogovorena i naknadna proširenja i otvaranja novih pozicija, ovisno o potrebama kakve su se pokazale tijekom samih radova te o mogućnostima realizacije zbog kratkog roka za izvedbu arheoloških istraživanja. Ujedno je bio cilj i steći uvid u arheološku stratigrafiju te uvidjeti jesu li očuvane određene zidane strukture pod zemljom, osobito oko Kule Zrinskih gdje se pretpostavljao trag zidova zapadnog i južnog krila kaštela Patačićevih, vezanih

2 Voditeljica arheoloških sondažnih istraživanja bila je dr. sc. Tatjana Tkalčec, viša znanstvena suradnica iz Instituta za arheologiju. Naručitelj radova, Grad Vrbovec, angažirao je 7 djelatnika Komunalca Vrbovec d.o.o. koji su obavljali poslove ručnog iskopa. Po potrebi je bio osiguran i stroj za strojni iskop. Logističku potporu dala je gđa. Jasna Cvetek-Kolić iz Komunalca d.o.o., a želimo naglasiti da su u radovima ručnog iskopa iz Komunalca sudjelovali i članovi same uprave, pa tako i sam direktor Mato Jelić te dvojica djelatnika iz računovodstva.

1 Opće je prihvaćeno da tako nazvani objekt ustvari ne potječe iz razdoblja Zrinskih, već iz kasnijih razdoblja.

uz istraživanu (jugozapadnu) kulu.

U prethodnom razdoblju je na narudžbu Grada Vrbovca izvedeno i geofizičko ispitivanje prostora gradskog parka Vrbovec (MOHO d.o.o. Zagreb), no uski prostor uz istraživane objekte tim ispitivanjima nije obuhvaćen te nije postojala podloga prema kojoj bismo mogli prepoznati eventualni raster očekivanih zidova uz temelje Kule Zrinskih (Salković, Pešt, Šlogar 2012). Grad Vrbovec je osigurao izradu konzervatorske studije povijesnih faza objekata u gradskome parku Vrbovca koju je izradio dipl. ing. arhitekture Luka Jonjić (LUMIKKO ARHITEKTURA j.d.o.o.). U navedenoj, opširnoj, studiji prikupljeni su povijesni podaci iz stručne literature o istraživanome prostoru i šire, kao i detalji o nadzemnim strukturama Kule Zrinskih i Dvora Patačić, stoga se u ovome tekstu ti podaci ne ponavljaju (Jonjić 2017).

Istraživanja su uvelike bila otežana zbog mnogobrojnih suvremenih instalacija (struja, plin, voda, komunalije, betonske staze) te je bila potrebna stalna koordinacija između arheologa i raznih nadležnih gradskih ustanova. U početku arheoloških istraživanja obavljan je isključivo ručni iskop kako bi se provjerila stratigrafija slojeva, a tek drugi dan obavljen je strojni iskop humusnog sloja u sondi 3 kod Kule Zrinskih, strojno proširivanje prema istoku prvobitno do zdravice ručno istražene sonde 3 kod Dvora Patačić kao i strojni iskop u sondi 4 Dvora Patačić, u kojoj je utvrđeno da su svi izvorni slojevi oštećeni recentnim polaganjem kanalizacijske cijevi. Sve su sonde nakon obavljenih arheoloških i geomehaničkih istraživanja zatrpane, a prethodno je arhitektura prekrivena geotekstilom.³

REZULTATI ARHEOLOŠKIH SONDAŽNIH ISTRAŽIVANJA

Dvor Patačić

Dvor Patačić je nadzemno do krovšta očuvan objekt u funkciji koji se nalazi petnaestak metara jugoistočno od crkve sv. Vida (sl. 1). Preporukom konzervatora bilo je predviđeno otvaranje tri sonde uz njegovu sjevernu fasadu (objekt je izdužen u pravcu istok – zapad s manjim odklonom prema jugu) i dvije uz istočnu s ciljem ispitivanja dubine temelja objekta i uvida u eventualne dvije faze gradnje, odnosno proširivanja izvornog objekta prema zapadu (s očekivanim plićim temeljenjem) i istoku. Uvidom u situaciju na samome terenu petu sondu (jugoistočni ugao) nije bilo moguće otvoriti zbog direktne pozicije kanalizacijskog šahta na predviđenome mjestu

sondiranja. Istraživanjima u sondama 3 i 4 (sl. 2) polučeni su u konačnici takvi rezultati kojima je riješeno pitanje dubine temeljenja istočnog zida objekta te otvaranje pete sonde nije bilo potrebno.

U sondama oko Dvora Patačić, zbog blizine crkve, bio je očekivan pronalazak ljudskih kostiju s groblja koje se svakako moralo rasprostirati oko crkve prije zabrane cara Josipa II. o pokopavanju unutar i oko crkava u naseljima (1788.), a što je i potvrđeno arheološkim sondiranjem. Također je očekivana poremećenost arheoloških slojeva postavljanjem recentnih instalacija oko objekta.

Dvor Patačić – sonda 1 (S 1)

Sonda 1, veličine 1,03 x 1,07 m, otvorena je na sjeverozapadnome uglu objekta. Plitko, 15-ak centimetara ispod humusa (SJ 001), odnosno recentnih betonskih ploča naišlo se na opekome građenu strukturu – SJ 18, u debljini od dva reda slaganih opeka, „vezanih“ sipkim tamnosivim vezivom od krupnije zrnatih kamenčića lomljenaca (sl. 3). Vezivo ustvari funkcionalno nije povezivalo strukturu, već je vrlo sipko. Struktura je oštećena prigodom ukopavanja gromobrana, no na dijelu uz samu zapadnu fasadu objekta vidljivo je da je izvorno sezala do samoga zida (podvlači se ispod „sokla“, odnosno fasadne žbuke objekta za 13 cm). Nije u potpunosti jasno je li riječ o naknadno prizidanome kontraforu, srušenom u 20. stoljeću, s obzirom na izuzetno plitko temeljenje i nekvalitetno vezivo. Ukoliko je riječ o kontraforu poznatome iz starijih fotografija Dvora Patačić, on svakako nije mogao imati funkciju dubinske stabilizacije zgrade, već je prije imao estetsku funkciju.

Struktura SJ 18 bila je širine 58 cm u smjeru istok – zapad, a dužina u osi sjever – jug je nepoznata jer sonda nije proširena dalje na jug uz zapadnu fasadu. Istražena je u dužini od 94 cm. Dimenzije opeka iz strukture SJ 18 su: 29 x 13,5 x 7 cm; ? x 14,3 x 7 cm; 29 x ? x 7 cm.

Stratigrafskom jedinicom SJ 19 označen je zapadni, plići temelj Dvora Patačić, za koji će se u sondi 2 ispostaviti da je naknadno dozidan, a što su pretpostavljali i konzervatori i arhitekti. Dno temelja SJ 19 u sondi 1 je na apsolutnoj visini od 143,47 m.n.v., odnosno nalazi se na relativnoj dubini od oko 50 cm od današnje hodne površine, tj. na relativnoj dubini od 89 cm od „sokla“ zgrade na ovome, sjeverozapadnom uglu. Dimenzije opeka iz strukture SJ 19 su: 29,5 x ? x 5,5 cm; ? x 14,5 x 5 cm.

Pokretni nalazi iz sonde 1 su ljudske kosti, a potječu iz sloja SJ 13 kojim je označena zemlja miješana sa sitnom šutom – nataložena kasnijim prekopima područja oko Dvora Patačić, uslijed iskopa recentnih drenažnih cijevi (kao u sondi 2) ili gromobrana (sonda 1). Ljudske kosti su u sloj SJ 13 mogle doći zbog prekopavanja grobova na tome mjestu ili u neposrednoj blizini. Njihova prisutnost ne začuđuje s obzirom na blizinu crkve sv. Vida. Ostalih pokretnih nalaza nije bilo, izuzev dva ulomka recentnog stakla iz humusnog sloja, koja nisu prikupljena.

Zbog plitkog i uskog iskopa u sondi 1 nije bilo moguće kvalitetno definirati karakter, strukturu i konzistenciju sloja žutosmečkaste zemlje ispod temelja SJ 19 i ispod strukture SJ 18 te toj zemlji nije dodijeljen niti broj stratigrafske jedinice, no čini se da je riječ o predzdravičnome sloju ili, što je vjerojatnije, sloju ili slojevima zasipa grobnih raka.

Dvor Patačić – sonda 2 (S 2)

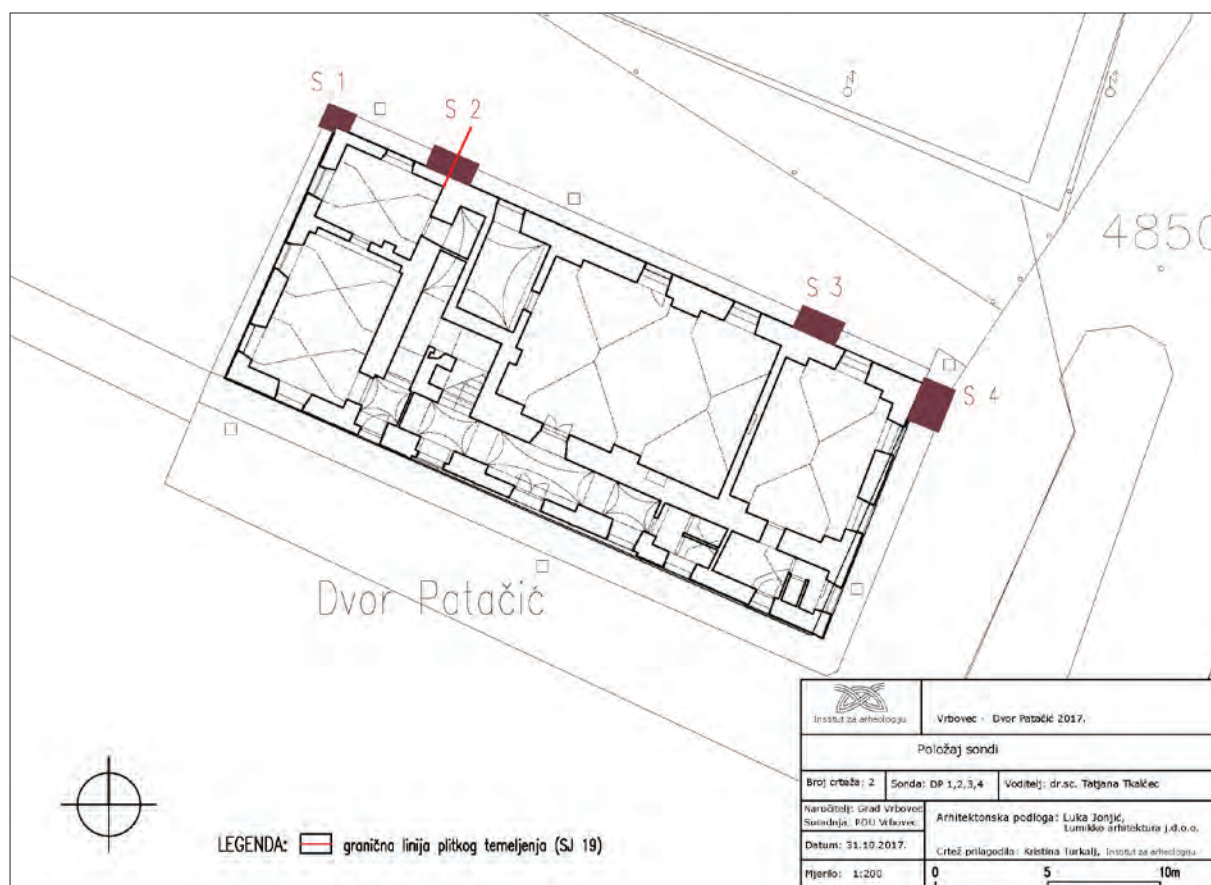
Sonda 2, veličine 2,10 x 1,02 m, otvorena je istočno od sonde 1, na području uz sjeverni zid objekta gdje se u temeljima očekivalo ustanoviti recentniju dogradnju zapadnog dijela objekta (sl. 2). Plitko ispod recen-

3 Ručni iskop obavljan je arheološkom stratigrafskom metodom, bilježenjem svih stratigrafskih jedinica i prikupljanjem nalaza iz slojeva prema dodijeljenim stratigrafskim jedinicama. Dokumentacija otkrivenih slojeva i struktura obavljana je uz pomoć nivelira i digitalnog fotoaparata, terenskih skica i crteža. Kako se uvidjelo da na taj način nije moguće u dva dana dokumentirati otkrivenu arhitekturu uz Kulu Zrinskih, voditeljica istraživanja je odlučila primijeniti metodu orto-foto snimaka i postterensku izradu nacrtne dokumentacije. To ne bi bilo moguće bez pomoći kolege Luke Jonjića, koji je i tijekom samih radova pomagao pri snimkama otkrivene arhitekture te koji je osigurao da na teren izađe i g. Matija Špehar, dipl. ing. geod. (Dimil d.o.o.) sa suradnicom, koji je bez novčane naknade izvršio snimak apsolutnih koordinata potrebnih točaka. Luka Jonjić je ustupio i AutoCAD podloge iz svoje konzervatorske studije koje se donose i u ovome izvješću. Zahvaljujem obojici na velikoj pomoći. Nacrtnu dokumentaciju prema snimcima autorice izvješća, naknadno je u Institutu izradila i doradila dipl. arheol. Kristina Turkalj, stručna suradnica ARHINDOKS-a Instituta za arheologiju. Prikupljeni (malobrojni) nalazi su oprani te, nakon arheološke analize provedene u Institutu za arheologiju, pohranjeni u Muzejskoj zbirci Dvora Patačić POU Vrbovec. Uzorke kostiju u Institutu je pregledao dr. sc. Siniša Krznar te potvrdio postojanje antropološkog osteološkog materijala. S obzirom na to da ti nalazi ljudskih kostiju potječu iz poremećenih arheoloških slojeva, a ne očuvanih grobnih cjelina (poremećenih novovjekovnim i recentnim iskopima za drenažu i odvodnju voda oko Dvora Patačić), POU Vrbovec je preporučeno zakopati ih na isto ili obližnje mjesto prigodom budućih radova oko Dvora Patačić.

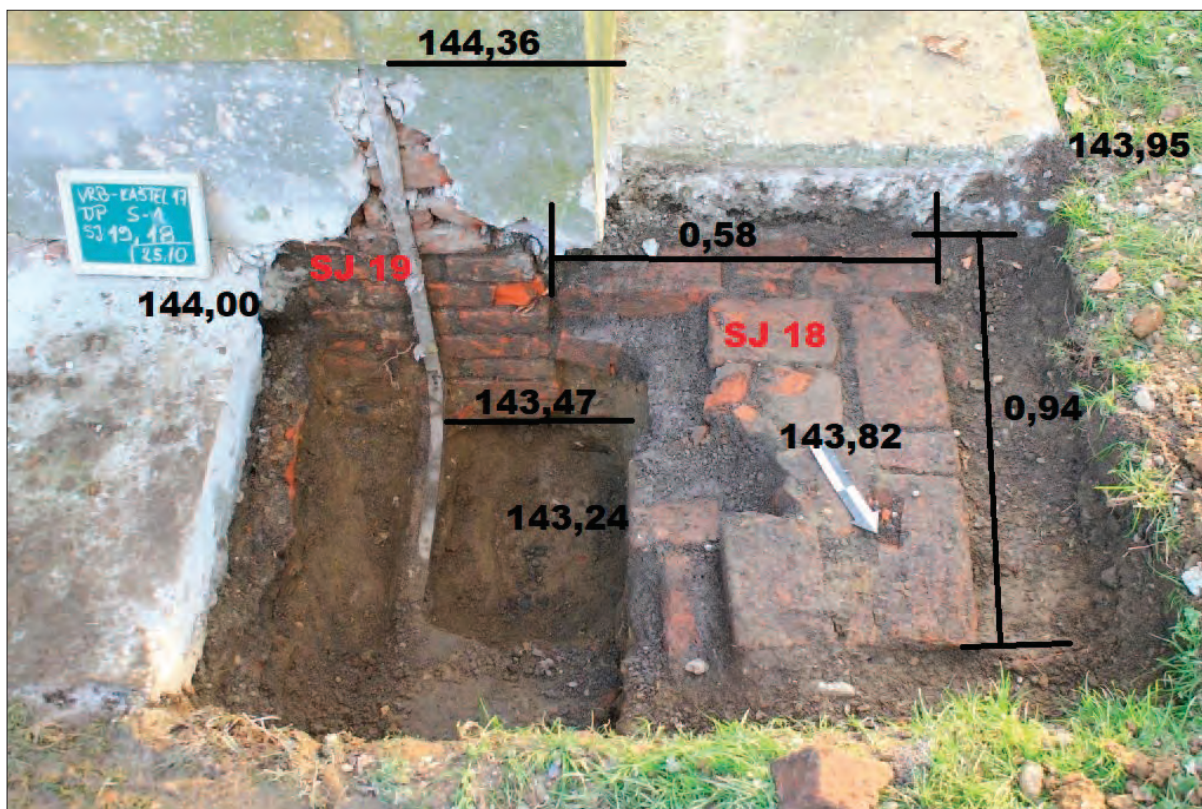
Sl. 1 Dvor Patačić, pogled na sjevernu i zapadnu fasadu (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 1 Patačić Palace, view of the northern and western facades (photo: T. Tkalčec)

Sl. 2 Dvor Patačić, pozicije arheoloških sondi (arhitektonska podloga: L. Jonjić, Lumikko arhitektura j.d.o.o.; geodetska podloga: M. Špehar, Dimil d.o.o.; dorada: K. Turkalj, Institut za arheologiju)

Fig. 2 Patačić Palace, position of the archaeological trenches (architectural background: L. Jonjić, Lumikko arhitektura j.d.o.o.; geodetic background: M. Špehar, Dimil d.o.o.; finishing: K. Turkalj, Institute of archaeology)

Sl. 3 Dvor Patačić, sonda 1 s oznakama stratigrafskih jedinica (SJ), apsolutnim visinama (m.n.v.) i dimenzijama (m) (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 3 Patačić Palace, trench 1 with marked stratigraphic units (SU), absolute altitudes (m a.s.l.) and dimensions (m) (photo: T. Tkalčec)

tnih betonskih ploča pronađeni su ostaci kanalice – SJ 9 – sazidane od uzdužno okomito postavljenih opeka koje leže na vodoravno položenim (ulomcima) opekama. Pretpostavlja se da gornji pokrovni sloj kanalice nije očuvan, odnosno da je mogao biti oštećen prigodom raznih faza denivelacije terena, možda i tijekom faze postavljanja betonskih ploča ili čak i prije. Struktura se (smjerom, načinom gradnje i funkcijom) može povezati s istom pronađenom u sondi 3, a koja je u sondi 3 ležala na nekoj starijoj strukturi od opeke (SJ 16 i SJ 17) (usporedi daljnji tekst). Vanjska širina kanalice iznosi 27–29 cm, odnosno samo udubljenje kanalice je uže za dvije debljine opeka.

Uvučeni sokl zgrade na području sonde 2 nalazi se na 144,34 m.n.v., znači 2 cm niže nego u sondi 1 (sl. 4). I po visinama betonskih ploča osjeća se manji pad prema istoku. Očuvana visina kanalica također ukazuje na slijevanje terena prema istoku, čak za 6 cm, što je zasigurno i namjerno učinjeno s ciljem odvoda vode prema prirodno nižem istočnom terenu (u sondi 3 se taj nivo kanalice SJ 9 nalazi izrazito dublje, na 143,26 m.n.v.). Opeke od kojih je građena kanalica SJ 9 u S2 većinom su većih formata – 31 x 16 x 8 cm, a poneka je i 26 x 14 x 6 cm.

Nakon uklanjanja SJ 9 pristupilo se dubljem iskopu u sondi 2. Uz sjeverni rub sonde pronađena je recentna drenažna instalacija (zapuna SJ 10, žuta plastična cijev – SJ 11, ukop SJ 12). Njen ukop je poremetio okolni sloj SJ 13. Ispod te situacije nalazio se ostatak sloja SJ 13, kao i u sondi 1, s time da se on ovdje rasprostire šire i dublje nego u sondi 1. Dubljim iskopom uočena je dilatacija u zidu temelja Dvora Patačić, odnosno uočeno je da, već u sondi 1 zabilježeni plići temelji (SJ 19), završavaju i to na udaljenosti od 5,50 m od sjeverozapadnog ugla Dvora Patačić (mjereno na razini samog temelja, udaljenost

valja smanjiti za 13 cm; crvenom linijom označen je kraj temelja SJ 19 i na crtežu na sl. 2). Time bi možda bila potvrđena pretpostavka konzervatora i arhitekata o naknadnoj dogradnji samog zapadnog dijela Dvora Patačić. No, postoji mogućnost i drugačije interpretacije.

Naime, dublje temeljeno istočnije opečno zide – SJ 20, usprkos jasne vertikalne dilatacije na spoju sa SJ 19 ima jedan „prijelaz“ izuzetno plitkog temeljenja u širini od 20 cm. Dno tog dijela temelja koji bi naizgled pripadao SJ 20 je na apsolutnoj visini od 143,70 m.n.v., dok je samo dno SJ 20 na 142,96, a SJ 19 na 143,50 m.n.v. (zapaziti da je SJ 19 u sondi 1 temeljen 3 cm dublje – 143,47 m.n.v.). Nadalje, jasan vertikalni rez zapadnog ruba temelja SJ 20 uočava se i u donja dva reda poprečno postavljenih opeka na prijelazu SJ 20 u SJ 19, dok već treći red – uzdužna opeka – sredinom prelazi preko sljubnica izrazito pliće temeljenog dijela SJ 20 i onog „pravog“, dubljeg. Time se potvrđuje jedinstvena cjelina temelja SJ 20 (sl. 5). Međutim, postavlja se pitanje zašto je to tako neobično izvedeno? Iz takvog načina temeljenja proizlazi da bi sam ugao zapadnog zida „starijeg“ objekta (SJ 20) počivao na izrazito plitkome dijelu temelja te je takav graditeljski propust vrlo začuđujući (no ne i isključen). Osobito nam se otvara pitanje što bismo vidjeli u strukturi lica zida iznad temelja kad bi se na tome dijelu uklonila žbuka? Je li moguće da dilatacije u strukturi ovih dvaju zidova ne bi niti bilo? Možda je graditelj u istome trenutku gradio i zapadni dio, no odlučio ga je pliće temeljiti zbog različitih okolnosti (namjene prostora zapadnog dijela, različite dubine hodne površine unutrašnjih prostorija itd.)?

Promotrimo i dimenzije opeka kojima su građene ove strukture. Dimenzije opeka u SJ 20: 29 x ? x 4,8 cm; 29 x ? x 5 cm; 28,5 x ? x 5 cm; 29 x ? x 5 cm. Sve popreč-

Sl. 4 Dvor Patačić, sonda 2, kanalica SJ 9, pogled sa sjevera (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 4 Patačić Palace, trench 2, channel SJ 9, a view from the north (photo: T. Tkalčec)

no postavljene opeke širine su 16 cm. Dimenzije gornjih opeka pod soklom: 29,5 x ? x 5 cm. Opeka koja „prelazi“ (treća odozdo u izrazito plitkom dijelu temeljenja): 29 x ? x 5 cm. Širina opeke u „prijelazu“: ? x 15,5 x 6 cm. Dimenzije opeka u SJ 19: 29,5 x ? x 5,3 cm; 29 x ? x 5 cm. Širina poprečno postavljenih opeka iznosi 15,5 cm, ponegdje 15 cm, a poneki primjerak i 16 cm.

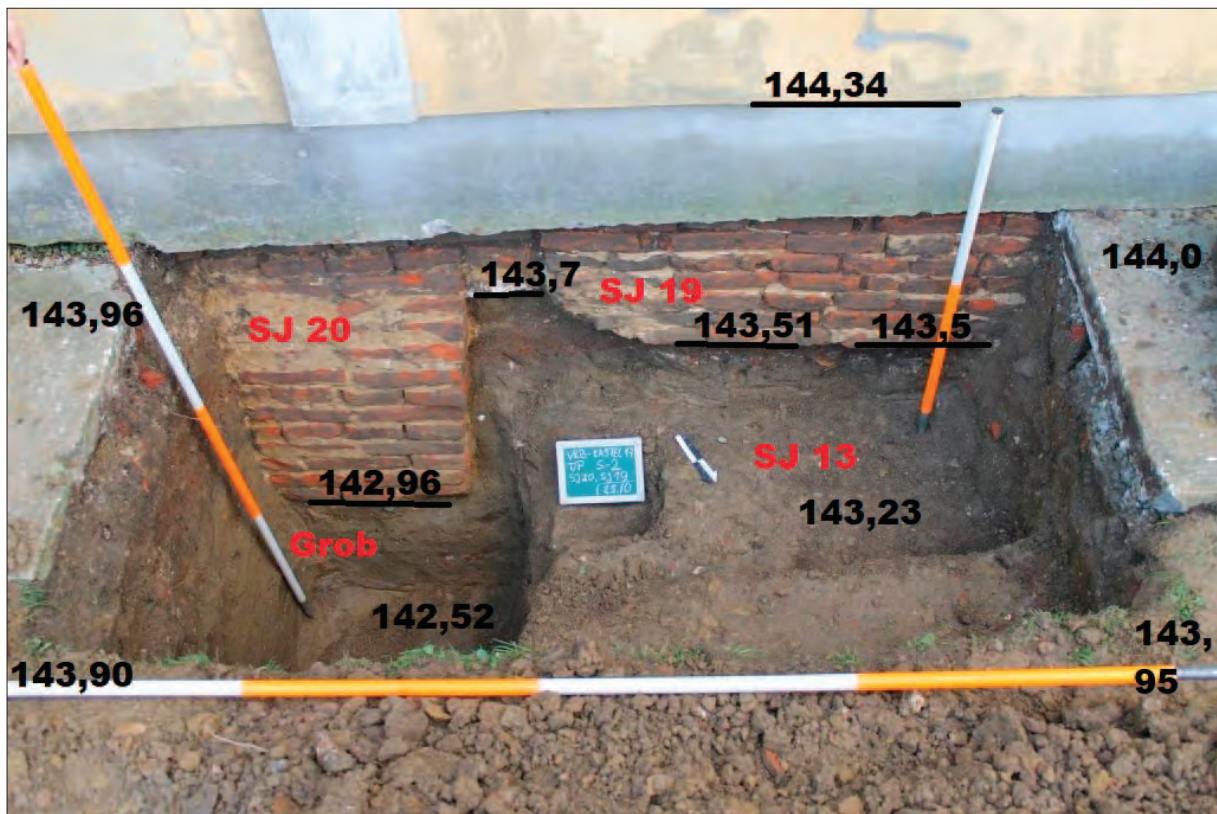
Može se zaključiti da nema vidne razlike u formatima opeke što bi ukazivalo na istovremen ili vremenski izuzetno blizak trenutak gradnje. Također, nije uočena niti razlika u sastavu vezivne žbuke (prema procjeni; analiza žbuke nije provedena), kao niti u strukturi samih temelja, tj. ritmu polaganja uzdužnih i poprečnih opeka. Dapače, gledajući redanje opeka ispod samog sokla (tj. fasadne žbuke zida Dvora Patačić) možemo uočiti kako kontinuirano prati izmjenjivanje uzdužno i poprečno postavljenih opeka, kako u SJ 19 tako i u SJ 20. Sličan ritam gradnje oba temelja imaju i na dubljim razinama. Oba na svojim licima u najdonjem redu započinju poprečno postavljenim opekama, koje preklapa red uzdužnjaka, zatim ponovo slijedi red od niza poprečnih opeka i tako dalje. U obje strukture tek povremeno dolazi do odstupanja u takvome nizanju. Dakle, identičan je način gradnje opekama istih formata nizanih visinski u istim redovima/razinama u oba temelja (bez obzira na dilataciju između SJ 20 i SJ 19) i vezanih sličnom vezivnom žbukom. To nam dakako ne daje pravo na izjednačavanje istovremene gradnje oba zida, no svakako otvara i tu mogućnost, a uklanjanje žbuke i analiza zida iznad temelja dala bi odgovor i na ovo indikativno pitanje.

Iskopom se na zapadnome dijelu sonde zahvatio sloj SJ 13 ili sloj zapune neke od rake (nije obavljan dublji iskop te situacija nije definirana), dok se dubljim iskopom

na istočnome dijelu (do apsolutne nadmorske visine od 142,52 m) dosegla sama zdravica (SJ 8; zdravica je dakako morala biti puno pliće, no na ovome mjestu je ustanovljena tako duboko jer je prethodno bila prekopana iskopom rake), s time da je utvrđeno kako je temelj SJ 20 na ovome dijelu ustvari ležao na zapuni groba kojemu je u istraživanjima pronađen tek dio lubanje mlađe odrasle osobe pa se pretpostavlja da očuvani ostaci skeleta možda dijelom intaktni leže ispod samih temelja (sl. 5). Zapuna te rake sastoji se od žutosmeđe gline (vjerojatno zdravice izmješane sa šutom) sa sporadičnim sitnim ulomcima šute. Gornji zasip rake čini izrazitije crveno zapečeni sloj zemlje, debljine tridesetak centimetara, uočljiv u istočnome profilu sonde kao i u južnome, na dijelu ispod tzv. „prijelaza“ SJ 020 u SJ 19, a vrh mu se nalazi ispod sloja SJ 001+SJ 013 na relativnoj dubini od 28 cm od današnje hodne površine terena. Od ostalih pokretnih nalaza u sondi 2 prikupljeni su uzorci ljudskih kostiju u slojevima SJ 001+SJ 013, a drugih nalaza nije bilo.

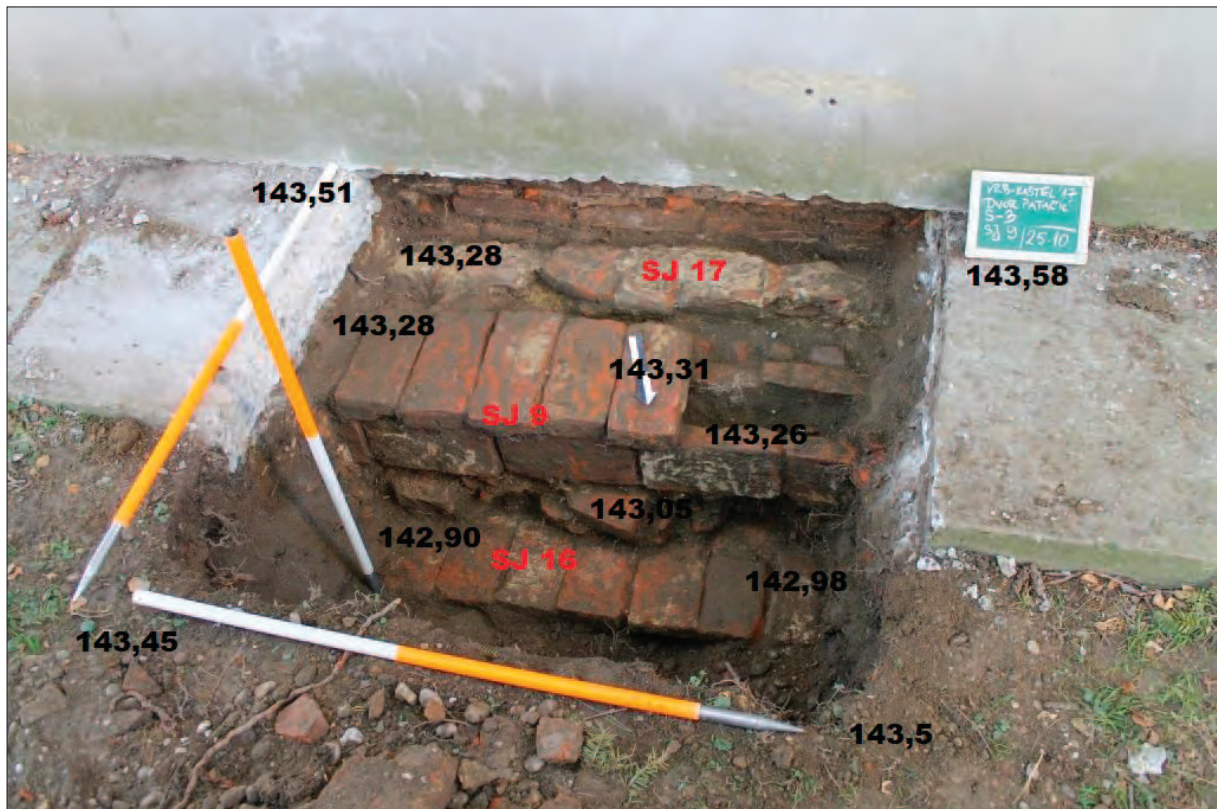
Dvor Patačić – sonda 3 (S 3)

Sonda 3 otvorena je na istočnome dijelu sjevernog pročelja Dvora Patačić, prema konzervatorskim smjernicama, na mjestu na kojem su konzervatori i arhitekti pretpostavili dogradnju istočnog dijela izvornoj središnjoj, dublje temeljenoj jezgri objekta, slično kao na zapadnoj strani (sl. 2). Prvobitna površina istražena je do zdravice SJ 8 (sterilna žućkasta ilovača), pri čemu nije potvrđena pretpostavljena situacija istočne dogradnje te se iskop strojno proširio prema istoku. Niti na proširenom dijelu nije potvrđena pretpostavka, a kako je u međuvremenu istražena i sonda 4 koja je također opovrgnula postavljenu tezu, nije bilo potrebno dalje proširivati iskop u sondi 3.

Sl. 5 Dvor Patačić, sonda 2, pogled sa sjevera na temelje SJ 20 i SJ 19 (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 5 Patačić Palace, trench 2, a view from the north to the foundations SU 20 and SU 19 (photo: T. Tkalčec)

Sl. 6 Dvor Patačić, sonda 3, kanalica SJ 9 i strukture SJ 16 i SJ 17, pogled sa sjevera (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 6 Patačić Palace, trench 3, channel SU 9 and the structures SU 16 and SU 17, a view from the north (photo: T. Tkalčec)

Ukupno je dakle u sondi 3 istraživana površina veličine 2 x 1,06 m. Istočni rub sonde nalazi se na 4,28 m od sjeveroistočnog ugla zgrade.

Plitko ispod hodne površine nalazila se kanalica SJ 9, na ovome dijelu s očuvanim pokrovom od poprečno nizanih opeka. Kanalica je na ovome dijelu oštetila i dijelom uništila stariju, žutim mortom čvrsto vezanu strukturu SJ 17, dograđenu uz same temelje zgrade. Ispod kanalice nalazila se struktura od jednog reda postavljenih opeka (vezana žutim, nešto rastresitijim?, malterom), uredno slaganih od uzdužnjaka i manjih opeka/ulomaka – SJ 16, za koju nije jasno je li bila vezana uz strukturu SJ 17, a oštećena kanalicom SJ 9 ili možda predstavlja istu cjelinu sa SJ 9 (sl. 6). Uz navedene strukture, na apsolutnoj nadmorskoj visini od 142,98 m postavljena je recentna plastična drenažna cijev (SJ 11), koja je zamijećena i u sondi 2. Struktura od opeke SJ 9 bila bi kanalica za odvodnju (krovne?) vode i svojevrsna drenaža u mlađim novovjekovnim razdobljima. Zbog dimenzija korištenih opeka, svakako je mlađa od same zgrade. Struktura SJ 17 (i SJ 16?) dio je možda starijeg sustava odvodnje krovne, drenažne (ili čak kanalizacijske?) vode. U SJ 17, osim opeke zamijećena je i jedna prepaka (klinker). Dimenzije opeka u SJ 9 u S 3 većih su formata (kao i u sondi 2): 31,5 x 15 x 6 cm; 30 x 16 x 6 cm; 31 x 15 x 8 cm. Dimenzije opeka u SJ 17 također su ujednačenih većih formata: 31 x 15,5 x 7 cm (sve!). Dimenzije opeke iz SJ 16 debljinom bi se poklapale prije s onima iz SJ 9 (no i u SJ 9 je nađena opeka veće debljine): ? x 14,5 x 6 cm; ? x 15 x 6 cm.

Nakon uklanjanja svih navedenih struktura, pristupljeno je dubljem iskopu. Ujedno je proširena sonda prema istoku. Temelji zgrade ujednačene su dubine i strukture gradnje, nije zamijećena očekivana dogradnja prema istoku. Dno temelja SJ 20 u sondi 3 nalazi se na 142,55 m.n.v. i temeljeno je na žutoj zdravici SJ 8 (sl.

7). U odnosu na SJ 20 u sondi 2, ovdje je SJ 20 temeljen pliće za pedesetak centimetara (odnosno za 1 m dublje od SJ 19 u sondi 2). Situacija plićeg temeljenja SJ 20 na ovome dijelu može se protumačiti jasnim dosezanjem čvrste zdravice površine, dok je u sondi 2 temeljeno dublje možda zbog rahlosti tla na koje su graditelji naišli uslijed zapune grobne rake. U iskopu sonde 3 niti u slojevima na ovome dijelu nisu zamijećene ljudske kosti kao niti zapune grobnih raka. Ipak pronađena je jedna životinjska kost te ulomak keramike, vjerojatno vrča, koja pripada novovjekovnim razdobljima, a precizniju dataciju na osnovi tipološke analize nije moguće donijeti.

Dimenzije opeka u SJ 20 u sondi 3: 29 x ? x 6 cm (2 primjerka); 29 x ? x 5,5 cm (2 primjerka); 28,5 x ? x 6 cm (2 primjerka); 29,5 x ? x 6 cm (1 primjerak); 30 x ? x 5,2 cm (1 primjerak). Širine poprečno postavljenih opeka uglavnom su 16 cm, eventualno 15,5 cm. U sondi 3 bilo je moguće izmjeriti dimenzije više opeka. Nema značajnijih odstupanja od onih u sondi 2.

Dvor Patačić – sonda 4 (S 4)

Sonda 4, veličine 1,75 x 1,45 m otvorena je istočno uz sjeveroistočni ugao Dvora Patačić (sl. 8–9). S obzirom na to da je čitava površina, odnosno da su izvorni slojevi uništeni recentnijim postavljanjem kanalizacijske cijevi (na apsolutnoj visini 142,62 m.n.v.) i tik uz nju uzemljena (142,49 m.n.v.), čitav je iskop izveden strojno, uz kasnije ručnim iskopom uređivanje sonde. Zamjetan je pad današnje hodne površine terena na ovome uglu objekta, koja je za oko 70 cm niža od hodne površine sjeverozapadnog ugla u sondi 1. Visina uvučenog sokla nalazi se na 144,27 m.n.v., odnosno tek je za 9 cm niža od visine sokla u sondi 1. Na najdubljem dijelu, uz temelje objekta, u sondi 4 se iskopom dosegla dubina od 141,88 m.n.v. Temelji počivaju na žučkastoj sterilnoj tvrđoj zemlji, vje-

Sl. 7 Dvor Patačić, sonda 3, pogled na temelje SJ 20 sa sjevera (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 7 Patačić Palace, trench 3, a view of the foundation SJ 20 from the north (photo: T. Tkalčec)

Sl. 8 Dvor Patačić, sonda 4, pogled sa sjeveroistoka (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 8 Patačić Palace, trench 4, a view from the northeast (photo: T. Tkalčec)

Sl. 9 Dvor Patačić, sonda 4, pogled na temelje SJ 20 i SJ 23 s istoka (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 9 Patačić Palace, trench 4, a view of the foundations SJ 20 and SJ 23 from the east (photo: T. Tkalčec)

rojatno zdravici SJ 8, kao u sondi 3. Temelj zgrade u sondi 4 – SJ 20 (4 cm uvučen ispod fasadne žbuke gornjeg žida) ima dodanu temeljnu stopu – SJ 23, koja je integrirana, odnosno jedinstveno/istovremeno vezana sa SJ 20, a istaknuta je prema istoku u širini od 24 cm. Započinje na 142,64 m.n.v., a seže do 142,15 odnosno 142,12 m.n.v.

Temeljna stopa SJ 23 u donjem redu ovog puta započinje polaganjem uzdužnih opeka na samome licu, nad koji se reda niz poprečnjaka te se nadalje takvi nizovi jednolično izmijenjuju. SJ 20 je nešto „neurednije“ zidan, no prepoznaje se sličan ritam slaganja redova uzdužnih i poprečno postavljenih opeka, s pojedinačnim nepravilnostima. Opeke su i u gornjem i u donjem dijelu temelja vezane žutim mortom. Potreba za dodavanjem dodatne temeljne stope objektu ukazuje na želju graditelja za čvršćim temeljenjem ovog dijela objekta, vjerojatno uvjetovanom prirodnim padom terena i geološkom podlogom u koju se tijekom vremena moglo nakupljati više vode koja ju je činila mekšom.

Dimenzije opeka u gornjem dijelu temelja nazvanome SJ 20: 28 x ? x 5,5 cm (3 primjerka); 28 x ? x 5,5 cm (više primjeraka, pokoji debljine 6 cm); ? x 15 x 6 cm; ? x 15 x ? cm; ? x 15,5 x ? cm; ? x 16 x ? cm. U gornjem dijelu je debljina opeke 16 ili 15,5 cm. Dimenzije opeke u donjem dijelu temelja nazvanome SJ 23: ? x 16 x 6 cm (2 primjerka); 28,5 x ? x 6 cm; 29 x ? x 6 cm; 29 x ? x 5,5 cm. U SJ 23 je debljina opeke uglavnom 6 cm. Širina varira od 15 do 16 cm.

Kula Zrinski

Kula Zrinskih je nadzemni objekt kružnog tlocrta očuvan do krovista, u povremenoj funkciji, a nalazi se pedesetak metara jugozapadno od crkve sv. Vida (sl. 10).

Smatra se da ustvari ne potječe iz doba Zrinskih, u čije vrijeme je moguće na platou vrbovečkoga parka očekivati drvena zdanja, već vjerojatno s početka 18. stoljeća, iz vremena Patačićevih. Pretpostavlja se da bi predstavljala jugozapadnu kulu kaštela (čija je zapadna fasada flankirana na svakome uglu s kulama), slikom prikazanog u djelu Aleksandra Patačića *Status familiae Patachich* iz 1740. godine (sl. 11, kula desno na slici).

Preporukom konzervatora bilo je predviđeno otvaranje dvije sonde uz južnu i istočnu stranu kule, a u konačnici je u dogovoru s nadležnim konzervatorima otvorena i površina između tih dviju sondi te još dodatna sonda sjeverozapadno uz kulu (sl. 12).

Kula Zrinski – sonda 1 (S 1) i produžetak prema sondi 2 (S 2)

Sonda 1 otvorena je uz južni zid kule, nešto istočnije od mlađih vrata kojima se pristupa betonskim stubama. Prvobitna veličina sonde iznosila je 1,40 x 1,30 m, a kasnije je sonda proširena za oko 30 cm na jugoistočnome dijelu te je otvorena i čitava površina uz kulu do same sonde 2 – nazvano „Spoj S1+S2“ (sl. 12). Teren je na ovome dijelu parka nešto niži od terena oko crkve sv. Vida i Dvora Patačić.

U sondi 1, u humusu SJ 001 bilo je dosta korijenja drveća i grmlja koje je oštetilo slojeve do prilično dubokih razina. Dijelom je zamijećen i proslojak od sipine (sitnih kamenčića) – očito svojevrsna staza recentnijeg datuma. Osim nalaza recentnog stakla, kovanice od 5 dinara iz 1985. godine, brončanog predmeta nalik na držalo (kemijska olovka ili manja alatka) i ulomka dna posude, u pličim razinama SJ 1 pronađeno je dosta ulomaka opeka različitih dimenzija: ? x 13,5 x 7 cm; ? x 15,5 x 6 cm; ? x 15 x 6 cm; ? x 14 x 7,5 cm. U dubljim razinama SJ 1, na

Sl. 10 Kula Zrinski (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 10 Zrinski Tower (photo: T. Tkalčec)

kontakta s donjim slojem nazvanim isprva SJ 7, a za koji se kasnije ispostavilo da je riječ o jami, pa je preimenovala u SJ 28 (zapuna) / 29 (ukop), pronađena su još dva ulomaka keramičkih posuda te ulomci prozorskog stakla i ulomci staklene posude.

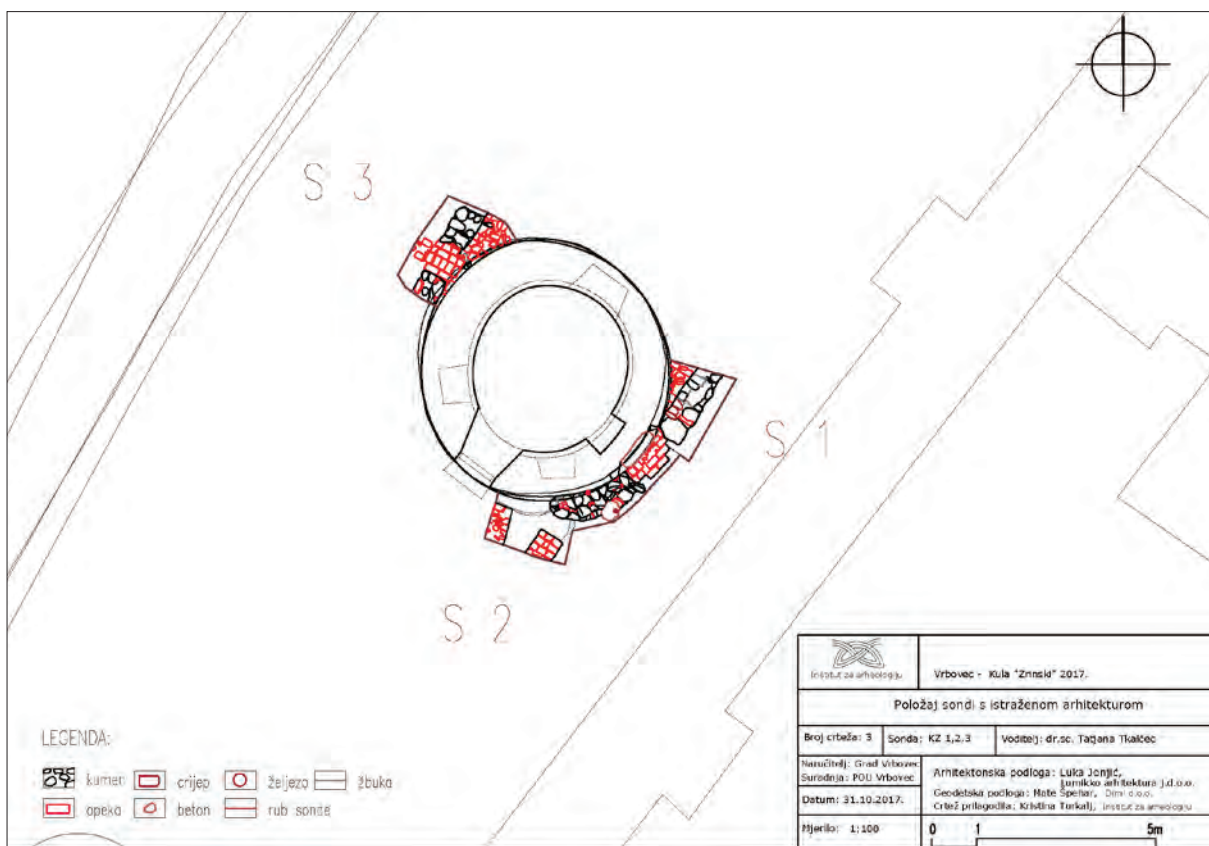
Plitko ispod humusa (SJ 1) zamijećene su strukture od opeke SJ 2, SJ 3 i SJ 4 te kamenom građena struktura SJ 15 (sl. 13–14). SJ 3 se sastojao od jednog reda ulomaka opeka (debljine 6 cm), vezanih rahlim žutim pjeskovitim vezivom (slično kao SJ 2). Tek je jedna opeka bila cjelovita (30,8 x 15 x 6,5 cm). Osim ulomaka opeka na jednome mjestu je u strukturu bio inkorporiran i kamen. Ova je rastresita struktura uklonjena u daljnjim istraživanjima.

SJ 2 se manifestirao kao struktura od opeka vezanih sipkim žutim pijeskom. Zid je očuvan u visini nekoliko redova opeka, odnosno njihovih ulomaka (visina tridesetak centimetara). Zamijećen je na apsolutnoj visini od 142,53 m.n.v., a dno mu doseže 142,22 m.n.v. Leži na

Sl. 11 Vrbovec – kaštel Patačićevih (prema Patačić 1740: 84–85)

Fig. 11 Vrbovec – Patačić Castle (after Patačić 1740: 84–85)

Sl. 12 Kula Zrinski – pozicije arheoloških sondi (arhitektonska podloga: L. Jonjić, Lumikko arhitektura j.d.o.o.; geodetska podloga: M. Špehar, Dimil d.o.o.; crtež: K. Turkalj, Institut za arheologiju)

Fig. 12 Zrinski Tower, position of the archaeological trenches (architectural background: L. Jonjić, Lumikko arhitektura j.d.o.o.; geodetic background: M. Špehar, Dimil d.o.o.; drawing: K. Turkalj, Institute of archaeology)

Sl. 13 Kula Zrinski – sonda 1, pogled s juga: ostatak SJ 2 (dolje lijevo), SJ 3 (dolje desno), gore pogled na temelj kule SJ 22 i ispod nje zapuna jame SJ 28/29, gore desno proširenje prema sondi 2 sa strukturom SJ 15 (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 13 Zrinski Tower – trench 1, a view from the south: remains of SU 2 (left down), SU 3 (right down), above – a view of the base of the tower SU 22 and the pit SU 28/29 beneath it, right above – extension of the excavated area to the trench 2 with structure SU 15 (photo: T. Tkalčec)

žutosmeđoj ilovači. U daljnjoj fazi istraživanja, radnicima je rečeno da uklone jednorodni sloj opeka SJ 3, međutim oni su uklonili i gornji red opeka SJ 2 (stoga se na slici 13 ne vidi stvarna očuvanost najvišeg dijela ove strukture). Širina i dužina SJ 2 iskopom nije definirana, no uočljivo je da struktura ne seže do samih temelja kule. Dimenzije opeka koje je bilo moguće izmjeriti su: ? x 16 x 6,5 cm; ? x 15 x 6 cm (2 primjerka); ? x 14,5 x 5,8 cm.

SJ 4 je građen od recikliranih opeka (ulomaka) i cjelovitih opeka vezanih nešto čvršćim i nešto svjetlijim (bjeljim) vezivom nego SJ 2 (i SJ 3). Dužina zida SJ 4 iskopom nije definirana, a širina mu iznosi 58 cm. Plitko je temeljen (dno 142,28 m.n.v.), odnosno očuvan je u visini od oko 25 cm, tj. nekoliko redova opeke. Dimenzije opeka koje je bilo moguće izmjeriti su: ? x 16 x 5,5 cm; ? x 15 x 6,3 cm; 28 x 14 x 6,3 cm.

Ove su strukture svakako kasnijeg datuma, karakteristično za njih je da su građene od različitih formata opeke, i to mahom od ulomaka, a ne cjelovitih opeka. SJ 3 bi mogao predstavljati kakvu hodnu površinu, dok SJ 2 i/ili SJ 4 prije možemo povezati s plitkim temeljenjem kakve ograde nego zidanoga objekta.

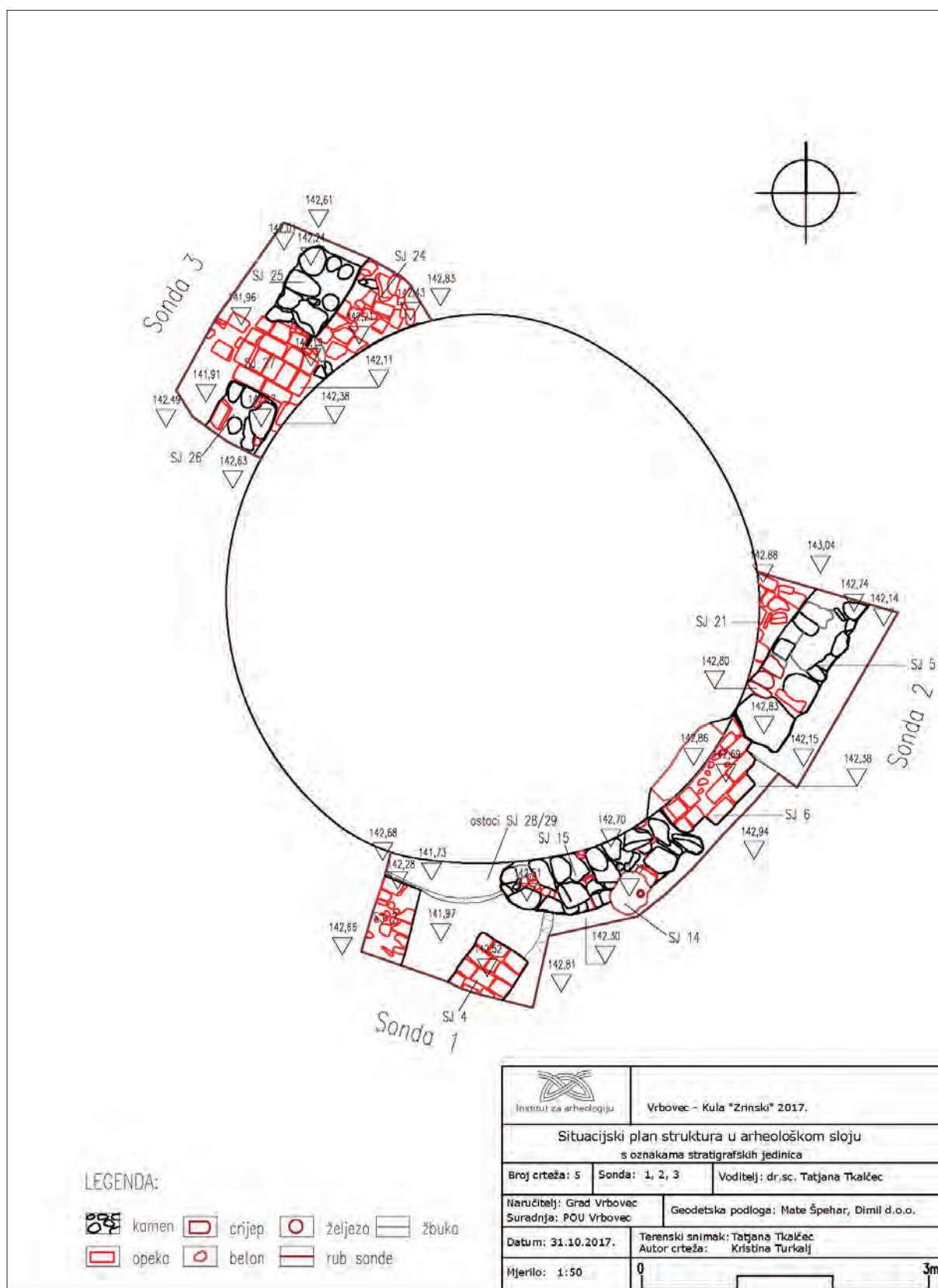
Na ovome dijelu, u sondi 1, otkriveni su sami temelji kule SJ 22. Kula je plitko temeljena do apsolutne visine od 142,18 m. Temelji su načinjeni od opeke vezane žutim mortom, a visoki su u debljini 6 redova opeka gdje su istaknuti manjom stopom, a zid kule se dalje uzvisuje i to za 4 cm uvučen od linije samog temelja (uočiti tu situaciju na dijelu gdje je otpala žbuka sa zida – usp. sl. 13). Dakle, sam temelj bio bi visok oko 35 cm. Ukoliko je temeljna stopa ujedno i razina novovjekovne hodne površine (današnja je viša za kakvih petnaestak centime-

tara, odnosno dno temelja se nalazi na 50 cm relativne dubine od današnje hodne površine), onda bi to značilo da je kula izrazito plitko temeljena, usprkos svojim vrlo širokim temeljima.

Struktura samog temelja ukazuje na nepravilan ritam izmjenjivanja uzdužnih i poprečnih opeka, ne uočavaju se pravilnosti kao u temeljima Dvora Patačić. Dapače, čini se da je (manjim dijelom) korištena i lomljena opeka. Većina opeke je debljine 5 i 5,5 cm, a 3 primjerka su debljine 6 cm. Dimenzije opeka iz SJ 22: 29 x ? x 6 cm; 27 x ? x 5 cm; 28,5 x ? x 5,3 cm.

Ispod temelja kule (a čini se i ispod SJ 15) uočeni su ostaci jame SJ 28 (zapuna) / 29 (ukop). Zapuna je žučkastosiva ilovača s primjesama ugljena te nalazima ulomaka keramičkih posuda koji se teško mogu točnije datacijski opredijeliti. Keramika nosi značajke kako samog izmaka kasnoga srednjega vijeka, tako i čitavog ranonovovjekovnog razdoblja. U zapuni ove jame pronađen je i ulomak željezne kovačke zgure te jedna životinjska kost. Valja napomenuti da i pojedini keramički nalazi iz SJ 1, odnosno iz samog njegovoga dna, možda izvorno potječu iz ovoga konteksta. Ukoliko i stakleni nalazi s dna SJ 1 potječu iz ovog konteksta, tada će jama prije pripadati novome vijeku, nego kasnom srednjem vijeku.

U proširenju sonde 1 prema sondi 2 pronađen je plitko temeljeni zid, građen od kamena i manjim dijelom ulomaka opeke – SJ 15. Zid je dijelom oštećen instaliranjem manjeg betonskog temelja u kojem je željezni nasad (otpiljen), vjerojatno za neku tablu ili ploču – SJ 14. Ta je ruševina i oštećenje opeke i kamena uklonjeno, međutim beton nije bilo moguće izvaditi. Zid SJ 15 je širine 63 cm, koncentrično okružuje temelj kule s njene jugoistočne strane te seže do jugoistočnih vrata kule. Najvišom

Sl. 14 Situacijski plan istražene površine oko kule Zrinskih (geodetska podloga: M. Špehar; terenski snimak: T. Tkalčec; crtež: K. Turkalj)

Fig. 14 Situation plan of the excavated area around the Zrinski Tower (geodetic background: M. Špehar; field measurement: T. Tkalčec; drawing: K. Turkalj)

točkom očuvan je plitko ispod humusa na visini od 142,70 m.n.v., a temeljen je do 142,08 m.n.v. (sl. 15; usp. i sl. 13–14). Na tome mjestu, prije ulaza kroz jugoistočna vrata kule, on je prekinut (vjerojatno i izvorno), te je ispred samog ulaza na 142,69 m.n.v. postavljen red opeka,

SJ 6, koje povezujemo s pristupom kuli kroz jugoistočna vrata. U sklop SJ 6 ubraja se i betonski izgrađena stuba za ulaz u kulu, što ukazuje na recentnije aktivnosti organizacije ulaza u kulu. SJ 6 se sastoji samo od jednog reda opeka koje leže na ilovači, čime je dokazan prekid zida

Sl. 15 Kula Zrinski – strukture SJ 15 i SJ 6 na proširenju S 1 prema S 2 (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 15 Zrinski Tower – structures SU 15 and SU 16 on the extended area of trench 1 to trench 2 (photo: T. Tkalčec)

SJ 15. Zemlja ispod SJ 6 je čista smečkastožuta ilovača bez primjese šute. Na malome dijelu, iskopom dostupnome pogledu s istoka, ta zemlja nalikuje okolnome ne-taknutome sloju žučkastosmeđe ilovače, koji se u ovome dijelu lokaliteta nalazi ispod humusa SJ 1 (izuzev jame SJ 28/29) i na kojem leže sve u tekstu opisivane zidane strukture u sondama oko Kule Zrinskih. To bi značilo da zid SJ 15 izvorno nije bio spojen sa sjevernijim zidom SJ 5, ali to ne možemo s potpunom sigurnošću ustvrditi zbog same loše strukture navedenih zidova te zbog mogućnosti da je i ispod strukture SJ 6 netko mogao naknadno nasipati naizgled sterilnu ilovaču. Struktura SJ 15 svojom strukturom i načinom gradnje nalikuje strukturi SJ 5 u sondi 2 te strukturama SJ 25 i SJ 26 u sondi 3, zapadno uz kulu. S obzirom na svoju kamenu gradnju, sugerirao bi starije vrijeme gradnje u kojem je naručitelj očito morao dopremiti kamen koji nije dostupan u vrbovečkome kraju, međutim njegova neuredna struktura, sastavljena od kamena neujednačenih veličina, u koju su ugrađeni i ulomci opeka ipak ostavlja mogućnost da je građen nakon što je kula već postojala, a kamen je mogao biti korišten od nekog starijeg objekta iz okolice. Isto važi i za strukture SJ 5, SJ 25 i SJ 26 (usp. daljnji tekst). Iz pogleda sa zapada na odnos zida SJ 15 i zidova temelja kule SJ 22 prije se čini da je ova struktura naknadno dozidana uz temelj kule, prateći segment njenog polukružnog luka, nego da je taj zid stariji te da je kula dodana uz njega. Vezivo SJ 22 i SJ 15 je žuti (malo čvršći) mort te se naoko ne vidi među njima bitna razlika. Ulomak opeke koji je moguće bilo izmjeriti iz strukture SJ 15 debljine je 6,3 cm, dok je veći ulomak opeke sjeverno od betona SJ 14 veličine ? x 16 x 5,8 cm. Dimenzije opeka iz SJ 6 su: 30 x 14,5 x ? cm; 29 x 14,5 x 6 cm; 29 x 14,5 x 5,5 cm; 29,3 x 14,5 x 6 cm.

Kula Zrinski – sonda 2 (S 2)

Sondom 2 otvorena je površina veličine 2,1 x 1,5 m istočno uz kulu, tik sjevernije od jugoistočnog ulaza u kulu (sl. 12). Teren se na ovome dijelu uz kulu povisuje za oko 30–40 cm u odnosu na teren jugozapadno uz kulu kod sonde 1, odnosno hodna površina je na 143,04 m.n.v., a iskopom je na najdubljem dijelu dosegnuta razina od 142,14 m.n.v. (sl. 14).

U humusnom sloju SJ 1 u sondi 2 pronađeno je dosta ulomaka recentnog stakla. Osim toga pronađeni su ulomci tanknih (3 cm) ploča od kamena pješčenjaka koje bi sugerirale organiziranje zaravnavanja neke površine – staze (ili gornje površine neke zidane strukture). U prvom iskopnome štihu pronađeni su neuredno razbacani ulomci opeka (vidljivi i u istočnome profilu iskopa (sl. 16), koji također moguće ukazuju na potrebu „taracanja“ ili organiziranja staze oko kule u neko novije vrijeme. Opeke iz SJ 1 različitih su formata: min. 32 x ? x 16 x 7,5 cm; ? x 15 x 6 cm; ? x 14 x 6 cm.

Nakon uklanjanja plitkoga humusnog sloja u sondi 2 otkrivena je kamenom lomljenkom, neujednačenih veličina, građena struktura SJ 5, u koju su ugrađeni i ulomci opeke (veći ulomak vidljiv u tlocrtu desno uz južni rubni kamen: 32,5 x ? x 7,2 cm; sl. 16). Započinje uz samu kulu, linijom bi se vezivala ka pravcu na prethodno opisani SJ 15, a pruža se u nepoznatoj dužini prema sjeveroistoku. Valja uočiti da se smjer pružanja ove strukture poklapa paralelno s pravcem pružanja SJ 25 i SJ 26 u sondi 3, pri čemu unutrašnja udaljenost između SJ 5 i SJ 25 iznosi 5,75 m, odnosno vanjska je veća za njihove debljine – 7 m (sl. 12; 14). Širina (debljina) zida SJ 5 iznosi od 62 do 64 cm. Najviša točka mu je na 142,83 m.n.v., a temeljen je plitko do dubine od 142,43 m.n.v. (izmjereno na kraj-

Sl. 16 Kula Zrinski – sonda S 2: strukture SJ 6, SJ 15 i SJ 21, pogled iz zraka (strelicom istaknut kamen koji se nalazi na SJ 21, a vjerojatno je dislociran iz SJ 5) (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 16 Zrinski Tower – trench 2: structures SJ 6, SJ 15 and SJ 21, aerial view (stone located on the SJ 21 and probably dislocated from SJ 5 is highlighted by the arrow) (photo: T. Tkalčec)

njem južnom djelu), odnosno 142,48 m.n.v., mjereno u sjevernom dijelu. Iako seže do dubljih razina nego SJ 15 u sondi 1, koji je temeljen do dubine od 142,08 m.n.v., možemo zaključiti da je riječ o istovremenoj fazi gradnje zidova SJ 5 i SJ 15 (kao i SJ 25 i SJ 26 u sondi 3), a razlika od 30 do 40 cm u razini dubine temeljenja može se protumačiti padom terena prema jugozapadu, koji je uočljiv i u današnjoj konfiguraciji terena, a očigledno je bio prisutan i u vrijeme izgradnje ovih struktura. Zid SJ 5 na južnome dijelu kod vrata započinje izrazito velikim kamenom što sugerira da je to i njegov izvorni početak. Kao što smo već napomenuli, dalje prema jugu, tj. jugozapadu, ispod strukture SJ 6 on se ne nastavlja. Valja istaknuti određene specifičnosti, odnosno određene građevinske intervencije u gornjim dijelovima strukture SJ 5 koje nam pružaju dvije mogućnosti njegove interpretacije. Polazišna teza jest da SJ 5 predstavlja (neugledan) temelj nekog zida koji se uvis pružao u nepoznatoj dužini. Činjenica jest da je na jednom njegovom dijelu očuvan red pravilno postavljenih biber crijepova poput „završne kape“ ove strukture. Vezivo kojim je crijep vezan na kamen strukturom i bojom (žuti čvršći malter) ne razlikuje se od ostalog veziva u strukturi SJ 5. Iako ugradnja crijepa može značiti samo potrebu za zaravnavanjem određene površine na koju se dalje nastavlja zid, ona može sugerirati i na dovršetak te strukture, odnosno SJ 5 u tom slučaju uopće ne bi predstavljao temelj zida nego plitko temeljenu površinu koja je bila u tlocrtu završena polaganjem crijepova, možda i opeka. S druge strane, postoji i mogućnost da je ta intervencija načinjena naknadno. To bi značilo da se u određenom trenutku željelo načiniti zaravnatu hodnu površinu oko kule te se joj želji prilagodila gornja površina zatečenog temelja (SJ 5) nekog starijeg zida. Na žalost, opsegom ovih istraživanja nije moguće dati odgovor na ovo otvoreno pitanje. Na

to da su se na tom prostoru događale neke kasnije intervencije ukazuje i činjenica da je zid SJ 5 ipak naknadno bio nešto oštećen – kamen koji zasigurno potječe iz njega nađen je dislociran malo podalje u strukturi SJ 21 (sl. 16).

S druge strane se opet postavlja pitanje u kojem trenutku je do takvog oštećenja moglo doći s obzirom na to da se čini da je struktura SJ 21 *možda integrirano* vezana u same zidove temelja kule. Struktura 21 predstavlja dodatni problem pri pokušaju ukupne interpretacije graditeljskih faza kule i struktura oko same kule. Pandan ovoj, od opeke građenoj strukturi pronalazimo i u sondi 3 u strukturi SJ 25, međutim struktura SJ 25 je *naknadno* dodana uz samu kulu. SJ 21 je građen od opeka, vezanih žutim pjeskovitim malterom, za nijansu tamnijim od veziva SJ 5. Jasno se uočava razdvojna linija između obiju struktura SJ 5 i SJ 21 (sl. 12; 14; 16). Struktura SJ 21 nastavlja se prema sjeveru te joj nije poznata dužina, a opsegom sonde 2 nije joj definirana niti širina. Cjelovito nije bilo moguće izmjeriti niti jednu opeku, a riječ je o opekama širine 16 cm te debljine 6,5 i 5,5 cm. Na maloj otvorenoj površini uz kulu, *čini se* da je SJ 21 integrirano vezan u temelje kule ili pak toliko zalazi podno debljeg sloja fasadne žbuke zida kule da ga drugačije nije moguće utvrditi.

Kula Zrinski – sonda 3 (S 3)

Sonda 3, veličine 2,25 x 1,8 m, otvorena je sjeverozapadno uz Kulu Zrinski. Površinski sloj SJ 1, tamnosmeđe-crna humusna zemlja s mnoštvom korijenja od raslinja, u ovome je dijelu istraživane površine bio vrlo debeo te su zidane strukture nađene na relativnoj dubini od 40 cm, odnosno na različitim apsolutnim visinama, razmjerno padu terena. Najviše kote hodne površine su uz sjeveroistočni ugao kule (vidi kod sonde 2), odnosno u

Sl. 17 Kula Zrinski, sonda 3 – pogled od sjeverozapada na temelj kule i novootkrivene strukture (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 17 Zrinski Tower, trench 3 – a view of the tower foundation and newly discovered structures from the northwest (photo: T. Tkalčec)

pravcu crkve sv. Vida i Dvora Patačić, a zamijećuje se tendencija pada hodne površine prema zapadu i jugu (sl. 14).

U SJ 1 su pronađena dva kovana čavla i klin te nešto ulomaka opeka, osobito iznad same strukture SJ 24. Istraživanje u sondi 3 odvijalo se u kratkome vremenu, drugog (i posljednjeg) dana istraživanja te vremenski nije bilo moguće površinu (zemlju) zapadno od struktura SJ 25 i SJ 26 dublje istražiti kako bi se uvidjela stvarna dubina temelja tih struktura. Međutim, to je provjereno tankom željeznom šipkom (bodući kroz sloj zemlje) prigodom čega je utvrđeno postojanje struktura vrlo plitko ispod iskopom dosegnute razine. Također, na isti je način provjereno da zid SJ 25 na sjeveru zaista završava, tj. da ispod zemlje nema čvrste strukture (sl. 17).

Dubina temeljenja kule (SJ 22) na ovome dijelu nije evidentirana jer nisu uklanjane strukture vezane tik do kule. Nedostaje i temeljna istaka koja je ustanovljena na južnom dijelu temelja kule u sondi 1, gdje je uočeno da temelj ima stopu istaknutu od linije lica zida za 4 cm. Doduše, na malom dijelu temelja kule u sondi 3 zamjećuje se jedna, za 6 cm prema van, istaknuta površina od dva reda opeke (južno uz kanalicu), međutim moguće je da to ima veze sa silom snažnog korijenja raslinja koja je dovela do pomaka tih opeka na osjetljivom ugaonome dijelu kanalice. Ta se istaka nalazi dublje, na 142,38 m.n.v., dok se vrh temeljne stope kule u sondi 1 nalazi 35 cm više od samog dna temelja, dakle na 142,53 m.n.v.

Temelj kule SJ 22 građen je od opeka, nepravilnim polaganjem dužih i kraćih strana opeka (sl. 18). Dimenzije ugrađenih opeka koje je bilo moguće izmjeriti: 29,5 x ? x 5,5 cm (2 primjerka); 30 x ? x 5,5 cm. Izmjerene su širine četiri opeke od 16 cm i jedna od 15,5 cm, dok za druge nije jasno jesu li ugrađeni čak i ulomci opeka. Lice temelja kule na ovome zapadnome dijelu zamrljano

je sivljom žbukom (sivkasto svjetložuti malter), očekivane fuge sa žutim vezivnim malterom (kao na južnom dijelu temelja kule) nisu zamijećene, iako se na otvorenoj površini ne vidi dilatacija u zidu koja bi sugerirala dvije faze izgradnje kule, tj. „krpanja“ možda vremenom urušenih dijelova kule. Možda se situacija sa sivljim malterom valja povezati uz stavljanje fasadne žbuke na same zidove kule. Tom je prigodom (ili jednom od više prigoda žbukanja zida kule) možda odlučeno zatvoriti odvodnu kanalicu koja se zamijećuje u temelju kule te je iz tog razloga otvorena veća površina oko same kanalice prilikom čega su i sama lica temelja kule na tome dijelu mogla biti zamrljana sivljom žbukom.

Nije jasno je li otvor za odvodnju otpadne vode u temelju kule građen istovremeno kad i kula ili je naknadno probijen. Tanji sloj opeka na samome gornjem dijelu otvora sugerirao bi istovremenu gradnju, planirano samim projektom izgradnje kule, međutim nedostatak tako definiranih rubnih dijelova otvora opovrgava tu tezu. Opet, s obzirom na to da je otvor naknadno zapunjavan (sl. 18), očekivane rubne okomite stijene od tankih opeka mogle su tom prigodom biti oštećene. Dapače, s obzirom na debljinu zidova same kule, naknadno izvođenje otvora za odvod vode bilo bi vrlo otežano i možda bi poremetilo statiku same kule (što bi se moguće ocrtavalo u gornjem zidu kad bi se uklonila žbuka sa zidova kule). U kojoj fazi je izgrađen otvor za kanalicu moglo bi se definirati uklanjanjem opeka od same kanalice SJ 27 i dobivanjem uvida u donji dio tog otvora u temeljima kule. Nadalje, nije poznato je li kanalica SJ 27 izvorno sadržavala i pokrov (preklopne opeke) što bi svakako bilo realno za očekivati jer u suprotnome otpadna voda (fekalije? ukoliko je riječ o pretpostavci da je u unutrašnjosti kule u nekome vremenu u prizemlju bila zatvorska ćelija) iz unutrašnjosti kule

Sl. 18 Kula Zrinski, sonda 3 – pogled na temelj kule SJ 22 (mjerilo od 20 cm okomito postavljeno kod otvora za otpadne vode na koji se nadovezuje kanalice SJ 27) (snimila: T. Tkalčec)

Fig. 18 Zrinski Tower, trench 3 – a view of the tower foundation SU 22 (a scale of 20 cm vertically positioned at the waste water opening to which the channel SU 27 is connected) (photo: T. Tkalčec)

ne bi mogla nesmetano otjecati.

Nije u potpunosti niti jasan odnos kanalice SJ 27 sa SJ 24. Je li ga kanalice presjekla ili je on dozidan do nje? Slično ne možemo jasno utvrditi niti odnos s kamenim zidovima SJ 25 i SJ 26. Oni su mogli biti dozidani do kanalice SJ 27, a jednako tako je ona mogla njih negirati i presjeći u tome slučaju jedinstveni zid kojem smo sada segmentno dodijelili dva broja stratigrafskih jedinica. Kanalice SJ 27 građena je od čitavih opeka većeg formata (dužina 32 cm), ali i ulomaka. S obzirom na to da je (očuvana?) stuktura kanalice SJ 27 građena od opeka većeg formata od onih od kojih je izgrađen temelj kule, postoji i realna mogućnost da očuvani sustav odvodnje kanalicom SJ 27 potječe iz nekog drugog razdoblja. To i opet ne negira mogućnost da je otvor za odvodnju mogao biti planiran projektom same izgradnje kule, već govori o tome da je prvobitni daljnji sustav za odvodnju mogao biti popravljan i zamijenjen ovime očvanim ili se naprosto naknadno gradio od većih opeka, netom po dovršetku zidanja kule. Uklanjanje kanalice SJ 27 u nekim budućim istraživanjima bio bi opravdani čin u cilju pokušaja pronalaska odgovora na mnoga otvorena pitanja.

Ovime smo kratko opisali i situaciju položaja ostalih struktura pronađenih u sondi 3, a prije zaključnih razmatranja osvrnimo se još na opće podatke o tim strukturama (SJ 24, SJ 25 i SJ 26 – sl. 14; 17).

SJ 24 dodan je uz zid kule. Nepoznata mu je širina i dužina. Položajem, žutim vezivnim malterom i građom od neuredno složenih ulomaka opeka slični SJ 21 u sondi 2. Dimenzije korištenih opeka: ? x 15,5 x 5 cm, ulomak opeke širine 16 cm, debljine opeke su kako 5 cm, tako i 5,5 i 6 cm.

SJ 25 je širok 60 cm. Ne pruža se dalje na sjever. Na jug seže do kanalice SJ 27. Građen je od kamena, a ulomci opeka poslagnani na njegovome južnom dijelu uz

kanalicu mogu ukazivati i na njegovo uklapanje u organizaciju tog područja istovremeno kad je građena kanalice, bilo na način da je građen upravo u tom vremenu ili na način da su njegovi ruševni ostaci u naknadnome vremenu prilagođeni drugim potrebama (usp. razmišljanja o SJ 5 u sondi 2).

SJ 26 je slične širine i načina gradnje kao i SJ 25, pa i SJ 5 i SJ 15. Nepoznata mu je dužina prema jugu. Nepoznata mu je i namjena kao i vrijeme podizanja te nisu jasni odnosi s kanalicom SJ 27. Ulomak opeke ugrađen na tlocrtu njegovog zapadnog lica većeg je formata: 31,5 x 16,5 x 7 cm. Opeke većih formata zamijećene su, dakle, kako u svim kamenim strukturama oko kule (SJ 5, SJ 15 i SJ 26), tako i u kanalicu SJ 27. Dužine opeka temelja kule i struktura SJ 21 i SJ 24 ne prelaze 29,5 cm.

Možemo zaključiti kako mnogi pokazatelji idu prije u prilog naknadne dogradnje kamenih struktura oko kule nego u prilog teze da je kula podignuta na prostoru na kojem je prethodno postojao objekt kamenih temelja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Dvodnevnim sondažnim arheološkim istraživanjima oko Dvora Patačić i Kule Zrinski u središnjem gradskom parku Vrbovca uspjelo se dobiti uvid u temelje oba objekta i stratigrafiju arheoloških slojeva i definirati neke faze izgradnje. Otkrivene su i do sad nepoznate zidane strukture pri čemu su se, osobito u sektoru oko Kule Zrinskih, otvorila i neka nova pitanja.

U sektoru oko Dvora Patačić očekivana situacija sraza plićih i dubljih temelja objekta potvrđena je u sondi 2 – plići temelj zapadnog dijela sjevernoga uzdužnog zida objekta završava (SJ 19) na 5,50 m mjereno od sjeverozapadnog ugla zgrade. Vrlo plitko oba su temelja priljubljena, dok su na dubljim razinama razmaknuta za dvadesetak centimetara te se među njima nalazi sloj ilova-

če. Dublji temelj (SJ 20) ne završava na istočnome dijelu, kako je to bilo očekivano, već se jedinstvenim vezom nastavlja čitavom dužinom zgrade pri čemu je na istočnom licu temelja, na sjeveroistočnom uglu zgrade, ustanovljeno da temelj ima proširenu, na van istaknutu, stopu koja je vjerojatno služila boljoj stabilizaciji objekta. Ta činjenica ukazuje na to da je središnji i istočni dio zgrade podignut u istome trenutku, odnosno da sam istočni dio objekta nije naknadno dozidan. Usprkos jasnoj dilataciji u temeljima objekta između SJ 19 i SJ 20 na zapadu, čak i ovdje valja promišljati o mogućnosti da je dozidavanje slabije temeljenog zapadnog dijela moglo biti planirano u samom prvobitnom građevinskom projektu zgrade. Oko Dvora Patačić slojevi su dosta oštećeni ili uništeni modernim i suvremenim komunalnim instalacijama. Osim njih pronađeni su i ostaci starijih, opekom građenih kanalice za odvod otpadne vode koje se mogu pripisati u široko novovjekovno razdoblje neposredno nakon izgradnje objekta pa sve do u 19. ili eventualno i početak 20. st. Preciznija datacija nije moguća u ovoj fazi istraživanja. Stratigrafija arheoloških slojeva oko Dvora Patačić ukazuje na širenje groblja oko crkve sv. Vida i na taj prostor, odnosno i ispod samog Dvora Patačić i to barem negdje do područja sredine same zgrade.

U sektoru oko Kule Zrinskih stratigrafija arheoloških slojeva pokazuje da se ispod tanjeg (20 cm) ili dubljeg (40 cm) humusa SJ 1 pojavljuje predzdravični te zdravični sloj SJ 8, međutim u sondi 1 su iskopom zahvaćeni i segmenti jame starije od same kule i svih ostalih novootkrivenih struktura. Preciznija datacija te jame (SJ 28/29) na osnovi nekoliko ulomaka keramičkih posuda nije moguća, ali evidentno je da je riječ o jami iskopanoj negdje na samome izmaku kasnoga srednjega vijeka ili početka novog vijeka. Jama svojim sadržajem ukazuje na naseobinski karakter života na ovome platou prije podizanja kule.

Sama kula i otkrivene strukture oko nje otvorila su i niz novih pitanja. Postoje neke neujednačenosti u izgradnji njenih temelja SJ 22 (postojanje/nepostojanje temeljne istake, neujednačenost u žbuci) iskopom otkrivenih u sondi 1 i sondi 3, koja se mogu različito protumačiti kako je to opisano u prethodnome dijelu teksta. Nije bilo moguće sa sigurnošću odrediti funkciju i dataciju opekom i kamenom zidanih struktura oko kule, no na osnovi kratkotrajnih sondažnih istraživanja stječe se dojam da su sve otkrivene strukture mlađe od same kule. Naizgled zbunjujuću situaciju da je gradnja od opeka SJ 21 u sondi 2 intergalno vezana (dakle istovremena) sa samim temeljem kule, dok je njen zapadni pandan SJ 24 naknadno dozidan uz kulu, valjalo bi dodatno provjeriti opsežnijim iskopom i uklanjanjem žbuke s lica kule pri čemu je moguće da bi se ustanovio drugačiji spoj SJ 21 i temelja kule SJ 22. Opsežnijim iskopom bi se utvrdili i gabariti pružanja na sjever ovih temelja građenih od ulomaka opeka, a pretpostavka je da bi oni mogli imati veze s povijesnom činjenicom, opisanom u konzervatorskoj studiji, da je na tome mjestu u kasnijim razdobljima uz kulu dozidana neka manja zgrada. Dispozicija kamenom zidanih struktura, u koje su dodani i ulomci prethodno korištene

opeke uglavnom većih formata, ukazuje na određene pravilnosti u tlocrtnoj organizaciji oko same kule. S obzirom na izuzetno plitko temeljenje i naslanjanje uz samu kulu te uz strukture SJ 24 i SJ 21, možda ih možemo protumačiti kao dodatnu stabilizaciju oko kule i zgrade dodane uz kulu, nakon što je taj objekt izgrađen. Nije jasno zašto kameni zid SJ 25 na sjeveru završava pravilno, a također nije jasno zašto zid SJ 15 na jugu završava blago polukružno. U okolnim slojevima iskopa nisu zamijećene situacije poput naknadnih ukopa i vađenja prethodno postojećih temelja, dakle nema očuvanih elemenata koji bi jasno davali na znanje da su kamene strukture nekad bile spojene i da su činile jedinstvenu cjelinu temelja nekog objekta, možda čak starijeg od same kule, koji bi se pružao u smjeru jug – sjever pri čemu bi na jugu završavao polukružno. Na pojedinom mjestima se na kamenim strukturama jasno uočava namjerno zaravnavanje gornje „kape“ opekama (u sondi 3 na zidu SJ 25 kod kanalice) ili crijepovima (u sondi 1 na zidu SJ 5), a ta su zaravnavanja na različitim apsolutnim visinama te i opet nije jasna potreba takvih intervencija (bilo da je riječ o izvornim intervencijama na zidu ili naknadnima na ruševinama starijeg zida). Pri tome svakako treba imati u vidu i činjenicu da hodna površina oko kule pada sa sjeveroistoka prema zapadu i jugu te su visinske razlike u tim intervencijama mogle biti jednostavno prouzročene takvim stanjem.

Ono što svakako valja istaknuti kao važnu spoznaju u sektoru oko kule jest činjenica da ukoliko ta kula zaista predstavlja jugozapadnu kulu kaštela Patačićevih, prikazanu na slici iz 1740. godine, arheološkim istraživanjima nije utvrđena niti jedna struktura koja bi mogla predstavljati očekivani temelj južnog krila zgrade tog kaštela. Postoji mogućnost da se na dubljim razinama taj temelj nalazi na prostoru ispod kamene strukture SJ 5, iako niti na uskom (ali plitkom!) iskopu istočno od te strukture, uz sam profil sonde, nemamo elemenata za njegovo postojanje. Za samo zapadno krilo zgrade kaštela mogli bismo pomišljati da ga čine opekom zidane strukture SJ 21 i SJ 24 te da one nisu temelji naknadno dodane zgrade na tome dijelu (čija bi vanjska širina bila 5,70 m), međutim protiv takve pretpostavke govori činjenica da su te strukture građene od neuredno poslaganih isključivo ulomaka opeka (iako sličnih formata), dok je temelj kule građen od cjelovitih opeka (osobito je to evidentno u sondi 1). No, to ipak ostaje otvorena mogućnost, a proširivanje iskopa prema sjeveru u očekivanome pravcu pružanja dvaju paralelnih zidova zapadnog krila kaštela definiralo bi funkciju zidova SJ 21 i SJ 24. Ukoliko kula zaista predstavlja zdanje Patačićevih iz 18. stoljeća, preostaje nam i pretpostavka da je južno krilo moglo biti građeno od drveta, a ne zidano te da je originalni crtež iz 18. st. imao tendenciju prikazivanja „uljepšanog“ stvarnog stanja, odnosno čvrstoće zdanja Patačićevog novovjekovnog kaštela.

Mišljenja smo da bi opsežnija arheološka istraživanja, kao i analiza struktura zidova kule i Dvora Patačićevih nakon uklanjanja fasadne žbuke, pružili mnoštvo novih podataka, a vjerojatno i odgovor na neke od ovdje ostavljenih, i novopostavljenih, otvorenih pitanja.

Literatura

- Jonjić, L. 2017, *Konzervatorska studija povijesnog kompleksa (platoa) i pojedinačnih građevinalstrukture bivšeg kaštela Vrbovec*, Vrbovec (neobjavljeni rukopis).
- Patačić, A. 1740, *Status familiae Patachich* (http://stari.nsk.hr/Bastina/knjige/Status_familiae_Patachich/Status_familiae_Patachich.html)
- Salković, A., Pešt, D., Šlogar, S. 2012, *Arheološki lokalitet u središnjem gradskom prostoru parka u Vrbovcu: geofizička istraživanja*, Zagreb (neobjavljeni rukopis).
- Tkalčec, T. 2013, Kasnosrednjovjekovno naselje Buzadovec – Vojvodice (AN 3) na trasi autoceste A12 Sveta Helena – GP Gola, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. IX, 76–87.
- Tkalčec, T. 2015, Terenski pregled okolice grada Vrbovca tijekom 2014. godine, Zagrebačka županija, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XI, 116–127.
- Tkalčec, T., Sekelj Ivančan, T. 2013, *Arheološko nalazište Buzadovec–Vojvodice*, deplijan izložbe, Muzejska zbirka POU Vrbovec, Vrbovec.

Summary

In the fall 2017 probe archaeological investigations around the Dvor Patačić (Patačić Palace) and the so-called Kula Zrinski (Zrinski Tower) in Vrbovec were conducted in order to gain the insight into the state and structure of the foundations of the buildings, archaeological layers and other structures. An additional goal of the opened trenches around Kula Zrinski was to try to define the remains and the disposition of the Patačić Castle, from which the only preserved part is just mentioned tower, and to examine the possible continuity of the location from the late Middle Ages. The remains of shallow-founded structures of masonry brickwork or shallow foundations made of stone with brick have been found, and preliminary considerations point to the fact that there have been several phases of building activities through the Modern Era period.

